

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Статтю присвячено формуванню позитивної мотивації дослідної роботи студентів. Наведено умови формування мотивації наукової роботи.

Ключові слова: науково-дослідна робота, мотивація, мотив, стимулювання.

Сучасний стан українського суспільства визначається трансформаванням системи духовних цінностей. Розвиток сучасної педагогіки характеризується підвищеною увагою до внутрішнього потенціалу людини, створенням освітнього середовища, що сприяє творчому саморозвитку особистості. Існуюча в системі вищої педагогічної освіти гостра потреба у підготовці ініціативних фахівців з розвинутим творчим мисленням супроводжується посиленням ролі науково-дослідної роботи як важеля формування фахівців нового формату. Усвідомленню значущості наукової роботи у системі становлення особистості майбутнього вчителя повинна сприяти система формування мотивації науково-дослідної роботи.

Теоретична і практична значущість проблеми мотивації та стимулювання науково-дослідної роботи студентів визначили інтенсивність її дослідження у психології й педагогіці. Значна увага приділяється вивченню природи мотивів (В. Асєєв, С. Занюк, Є. Ільїн, В. Ковальов, Х. Хекхаузен); особливостей формування мотиваційної сфери особистості (Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Рубінштейн). Проблемам формування мотивів навчальної та науково-дослідної діяльності учнів і студентів присвячено праці М. Алексєєва, Л. Єфімова, Т. Левченко, О. Музики, Ф. Рахматулліної, П. Якобсона. Разом з тим, результати аналізу наукових джерел свідчать, що у вітчизняній психолого-педагогічній науці проблема взаємозв'язку мотивів навчальної та наукової діяльності досліджена недостатньо.

Мета статті – виявити особливості впливу мотивів навчальної та наукової діяльності на ефективність НДРС.

На думку В. Асєєва, мотивація як рушійна сила людської поведінки посідає провідне місце у структурі особистості, пронизуючи її основні структурні утворення: спрямованість особистості, характер, емоції, здібності, діяльність і психічні процеси. Поняття мотивації включає в себе всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, потяги, мотиваційні установки (диспозиції), ідеали, переконання тощо. А. Маркова, Т. Матіс, А. Орлов під мотивом розуміють спрямованість особистості на окремі аспекти навчальної роботи, яка пов'язана з внутрішнім ставленням студента до неї. Мотив може виражатись кількісними характеристиками (за принципом сильний/слабкий); якісними характеристиками – внутрішні та зовнішні, тобто відношення мотиву до змісту діяльності. Зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) та негативними (мотиви уникнення, захисту).

Особливості мотивації наукової діяльності. Потяг до наукової роботи зумовлюється багатьма факторами. Це прагнення до пізнання та створення нового, невідомого (пізнавальні та творчі здібності); бажання зрозуміти певне явище самому та розкрити його сутність іншим; інтерес до певної науки або навчального предмета; бажання бути корисним своїм відкриттям педагогічній науці або вирішити вузькоспеціалізоване завдання у певній галузі; досягнення певного соціального статусу (перспектива продовження навчання в аспірантурі, здобуття вченого звання); прагнення до самореалізації, до слави, бажання виділитися у зв'язку з престижністю науково-дослідної роботи в суспільстві; можливість отримання у перспективі посади, різних матеріальних цінностей. Вплив цих мотивів на ефективність науково-дослідної роботи різний. Так, на думку Д. Макклеланда головним мотивом, який формує ефективність дослідної роботи науковців, є мотив досягнення. Російські вчені С. Єріна й Є. Соколова розглядають гендерні аспекти мотивації наукового дослідження. На їх погляд, серед жінок провідними мотивами наукової роботи у галузі педагогіки є, передусім, матеріальне забезпечення (50%), бажання проявити себе (40%) та інтерес до самої роботи (33%). Серед інших мотивів пріоритетними були прагнення відійти від домашнього господарства (21%) та досягнення певного соціального статусу (6%).

Розглянемо особливості вибору конкретної теми науково-педагогічного дослідження. Наукові дослідження можуть бути різними: від визначених тематикою викладача чи навчального предмета до особистісно значущих, що цікавлять самого майбутнього вчителя. Так, на думку російського психолога Є. Ільїна [1, с. 282], творче вирішення технічних завдань (тобто раціоналізація, винахідництво) може бути зумовлено тими труднощами, які виникають у студента при використанні певної техніки; прагнення вирішити методичні питання часто зумовлюється пошуком оптимальних способів навчання та тренування; а вирішення суто теоретичних питань – виникненням когнітивного дисонансу, розбіжністю поглядів на проблему інших науковців або ж інтересом, який виникає при ознайомленні з літературою з певної проблематики. Як вважають російські психологи та педагоги, часто вибір майбутнім науковцем нового для нього питання відбувається під впливом зовнішніх обставин, які підштовхують його замислитися над певними фактами. На відміну від російських психологів, зарубіжні науковці часто відносять мотиви науково-дослідної роботи до “самозароджуваних” (“пошук без спонукальної причини”). Ми згодні з позицією Є. Ільїна, який висловлює думку, що причини не завжди знаходяться на поверхні свідомості та не завжди прямо залежать від базових (первинних) потреб. Передусім, це – пізнавальна потреба, що акумулює енергію для пошукової роботи та формує готовність майбутнього вчителя до прояву інтелектуальної активності у разі виникнення певної проблемної ситуації.

На наш погляд, одним з мотивів, який найефективніше впливає на формування особистості майбутнього вчителя у процесі науково-дослідної роботи, є прагнення до самовдосконалення. На думку Д. Леонтєва, потяг

до самовдосконалення формується трьома обставинами: 1) наявністю у студента потреби у самоповазі та у схваленні іншими, у соціальному прес-тижі; 2) неузгодженістю в образах свого Я-ідеального та Я-реального; 3) сформованістю на цій основі самооцінки та самоствавлення.

Ефективність самовдосконалення в процесі науково-дослідної та навчальної дослідницької роботи залежить від стійкості самооцінки. Нестійкості самооцінки сприяють стихійність, суперечність досягнених у процесі наукового пізнання результатів. Це приводить не до систематичної плано-мірної наукової роботи на основі довготривалої установки, а до ситуативної участі у процесі дослідження на основі короткочасних мотивів. Тому збереження стійкості мотиваційної установки необхідно здійснювати керівниками науково-дослідної роботи через регуляцію рівня самооцінки студента. Із цією метою необхідно використовувати такі прийоми: систематично організовувати показ досягнень студентів; при розробці індивідуальної програми наукового дослідження чітко спиратися на принцип поступовості; не допускати критики у разі неуспіху в досягненні поставленої етапної мети. При реалізації програми самовдосконалення у процесі науково-дослідної роботи студенти повинні використовувати прийоми самостимулювання (самопереконавання, самонавіювання та самосхвалення). Необхідність самопереконавання виникає внаслідок того, що у процесі наукового пізнання майбутній учитель зтикається з труднощами, сумнівами у правильності обраного шляху та в успіху. Цьому сприяє прийом порівняння аргументів, який включає послідовне порівняння аргументів від найбільш істотних до найменш значущих; оцінювання вагомості кожного аргумента дає змогу дійти необхідного висновку, котрий перетворюється на потяг до наукової діяльності. Самонавіювання використовується для укріплення віри студента у свої можливості та пов'язане з концентрацією уваги на словесних формулах (афірмаціях), за допомогою яких він навіює собі бажаний результат (повинен – маю бажання – можу – є). Самосхвалення використовується для оптимізації свого психічного стану, створення активного позитивного настрою набуття впевненості. Із цією метою корисно пригадати інших людей, які переборювали себе в ідентичній ситуації. Роль стимулятора науково-дослідної роботи відіграє і періодичне використання самозвіту. Самозвіти можуть бути підсумковими та проміжними. Завдання проміжних самозвітів полягає у своєчасному виявленні й усуненні недоліків у програмі наукової роботи на цій основі корекції дослідницького процесу. Завданнями підсумкових самозвітів є узагальнення результатів попередньої наукової роботи з метою складання нової програми дослідження.

Крім того, для визначення факторів, які впливають на навчально-дослідну роботу, слід розглянути особливості мотивації навчальної діяльності студентів педагогічних навчальних закладів. Так, проаналізувавши дані досліджень українських і зарубіжних педагогів та психологів (С. Бобровицької, Р. Вайсмана, М. Вовчик-Блакитної, Г. Мухіної, Ф. Рахматулліної, А. Реан, В. Якуніна) дали змогу дійти висновку, що провідними мотивами навчання у педагогічному закладі у студентів є: орієнтація на

оволодіння професією, робота та спілкування з дітьми; підвищення інтелектуального рівня; пізнавальний інтерес; особистісний престиж; загально-соціальні та прагматичні мотиви [2–4].

Отже, серед мотивів науково-дослідної роботи провідними є професійні. Дослідження, які проводяться в багатьох українських і російських навчальних закладах свідчать, що сильні та слабкі студенти відрізняються не за інтелектуальними показниками, а за ступенем розвитку професійної мотивації. У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль відіграє позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевими цілями навчання. Але виникає суперечність, з одного боку, між високою задоволеністю професією та бажанням займатися творчою діяльністю, а з іншого, – між бажанням отримати основи професійної майстерності переважно у процесі репродуктивної навчальної діяльності. Тобто, необхідним є компетентне уявлення про майбутню професію та способи оволодіння нею.

Таким чином, викладач у процесі діагностування ставлення студентів до майбутньої професії повинен звертати увагу на такі питання, як: задоволеність професією, динаміка задоволеності на різних курсах; фактори, які впливають на формування задоволеності (соціально-психологічні, психолого-педагогічні, диференціально-психологічні); система та ієрархія мотивів, які визначають позитивне чи негативне ставлення до обраної професії.

Більшість науковців вважають, що умовами формування у студентів позитивної мотивації до навчальної та наукової діяльності є: усвідомлення найближчих і кінцевих цілей навчання та дослідження; усвідомлення теоретичної та практичної значущості засвоєних знань, умінь і навичок; емоційна форма подання навчального матеріалу; показ перспективних шляхів у розвитку наукових понять; професійна спрямованість навчальної та наукової роботи; вибір завдань, тематики, методів, які спрямовують на евристичний і дослідницький підходи у структурі освітнього процесу; наявність пізнавального психологічного мікроклімату у студентській групі.

Є. Ільїн, В. Якунін виокремлюють цілі навчання та цілі учіння. Ми розділяємо погляд авторів на те, що цілі навчання формуються зовні та виявляють суспільні запити та цінності, які стосовно майбутніх учителів є зовнішніми. Цілі учіння визначаються індивідуальними потребами, сформованими на базі попереднього досвіду.

На основі загальної мотивації наукової діяльності, включеної у навчальний процес, у майбутніх учителів формується певне ставлення до різних навчальних дисциплін, яке зумовлюється такими факторами, як: важливість курсу для професійного становлення; якістю викладання; інтересом до певної галузі знань і конкретній дисципліні як її частини; ступенем складності оволодіння курсом; власними здібностями; відносинами з викладачем і науковим керівником.

У сучасній педагогічній науці виділяють такі методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності: методи стимулювання і мотивації інте-

ресу до навчання (гра, диспут, зацікавленість) і методи стимулювання і мотивації обов'язку та відповідальності (вимоги, переконання, заохочення, покарання) (за класифікацією Ю. Бабанського).

Ми згодні з думкою В. Лозової, яка зазначає, що гра в педагогічній практиці вищої школи характеризується активною творчою діяльністю, в якій моделюється професійна діяльність, відбувається імітація реальних дій. Вона дає змогу задовольняти певною мірою індивідуальні потреби, інтереси. Одночасно полегшує адаптацію студента до майбутньої професійної діяльності, сприяє підвищенню значущості навчального матеріалу для особистості, формуванню позитивної мотивації, творчого мислення. Гра одночасно реалізує різні функції навчання: гностичну, розвивальну, спеціально-психологічну, мотиваційну, креативну, діагностичну. У психолого-педагогічній науці представлено такі види ігор: симуляційні; інсценування, метод драматизації, метод генерації ідей; гра-конкурс; ділова гра (ситуативно-рольова, творча, конструктивно-рольова).

Висновки. Дослідна діяльність студентів є необхідною умовою та засобом їхнього професійного самовизначення й становлення, виступає як частина цілісного, тривалого, динамічного процесу входження в професію і як результат вибору й проектування ними майбутньої професійної діяльності. Включеність студентів у дослідну діяльність багато в чому визначає ефективність їх соціального й професійного становлення. Ефективність дослідної діяльності студентів знаходиться в прямій залежності від реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов і засобів, що включає: виявлення й урахування факторів, що стимулюють включеність студентів у навчально-дослідну й науково-дослідну роботу; наступність та інтеграцію педагогічних зусиль школи і ВНЗ в організації дослідної діяльності студентів; її локальне нормативно-правове й організаційно-методичне забезпечення. Показниками результативності стимулювання дослідної діяльності студентів є: усвідомленість ними необхідності (цінності) дослідної діяльності як фактора їхнього професійного становлення; академічна успішність; співробітництво з викладачами на навчальних заняттях; цілеспрямованість дослідної діяльності; знання й володіння методологією й методикою наукових досліджень; бажання й реальна участь у роботі наукових гуртків і товариств; участь у реалізації спільних з викладачами наукових і конструкторських проектів, винахідницької діяльності; участь у конкурсах, наукових конференціях, семінарах на різних рівнях; публікації результатів досліджень у пресі, наявність патентів; керівництво науковими гуртками школярів; заохочення за дослідну діяльність. Проведене дослідження не вичерпує цю проблему. Подальшого розвитку потребує обґрунтування методів стимулювання науково-дослідної роботи майбутніх учителів.

Список використаної літератури

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
2. Рахматуллина Ф.М. Мотивационная основа учебной деятельности и познавательной активности личности / Ф.М. Рахматуллина. – Казань, 1981. – 148 с.

3. Реан А.А. Психология педагогической деятельности / А.А. Реан. – Ижевск, 1994.

4. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М., 1969.

Белостоцкая О.В. Влияние мотивации на эффективность научно-исследовательской работы будущих учителей

Статья посвящена формированию положительной мотивации исследовательской работы студентов. Обоснованы условия формирования мотивации научной работы.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, мотивация, мотив, стимулирование.

Belostotskaya O. The influence of motivation on the effectiveness of research for future teachers

The article is devoted to the formation of positive motivation of research work of students. Conditions of formation of motivation of scientific work are proved.

Key words: research work, motivation, motive, stimulation.